

საქართველოს ვაზის ენდემური ჯიშების, მრავალფეროვნება, გავრცელება, მნიშვნელობა

ვაჟა თოდუა¹, დალი ბერიკაშვილი², სოფიო ცკვიტაია³

¹ სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,

² სასჯელ აღსრულების და პრობაციის სამინისტრო,

³ თბილისის პოლიტექნიკური უნივერსიტეტი

vazha.todua@yahoo.com

ანოტაცია: საქართველო ვაზის ჯიშების ქვეყანაა, რომელთა უმრავლესობა ენდემია და სხვაგან არსად არ ხარობს. საქართველოში ღვინის კულტურა ერთ ერთი უძველესია ევროპაში და ის დაახლოებით 7000 წლით თარიღდება. ქართული ვაზების ჯიშებზე მრავალი ლექსად დაწერილი სიტყვები არსებობს ღვინის ღირსებაზე, მის მნიშვნელობაზე და მოსახლეობაში კულტად ქცეულ თამადაზე. თამადა ყოველთვის აღამაზებდა, აქებდა ღვინის გემოს და ბრძნულ სიტყვებს არ იშურებდა ამ ღვთის მიერ ნაბოძებ სასმელზე. ქართველს კარგად ჰქონდა ათვისებული ვაზის მოპოვება და ღვინის შენახვის კულტურა. ყურძენი რომ კარგად დამწიფდებოდა, მას კრეფდა და თიხისაგან დამზადებულ ქვევრებში გადაქონდა, სადაც ხდებოდა მისი დაღვინება. ღვინის შესანახად ქვევრების არსებობა გარდა საქართველოსი არსად არ არის ცნობილი. ყველაზე უკეთესად ღვინოს ქვევრი ინახავს და ეს წესი უხსოვარი დროიდანაა ცნობილი კახეთიდან. ღვინომ შექმნა ქართული ხალხური სიმღერები, გონიერი, ბრძენი, იუმორით სახელგანთქმული და გამორჩეული თამადა, რომელიც ხოტბას არ იშურებდა ღვინის ღირსებაზე, მის მნიშვნელობაზე და ლექსებს უძღვნიდა მას.

საკვანძო სიტყვები: ვაზი, ენდემი, ღვინო, ჯიში, ქვევრი.

შესავალი. როგორც წესი, საქართველოს არასდროს თვლიდნენ მეღვინეობის ძველ სამყაროდ. მევენახეობა და ღვინის წარმოება აქ დაიწყო უფრო ადრე და, ამჟამად საქართველო თავისი უნიკალური ჯიშებით, უძველესი ტექნოლოგიებით და საქმისადმი თანამედროვე მიდგომით ახლოსაა იმასთან, რომ აღიარებული იქნეს როგორც ერთ-ერთი უძველესი ღვინოს მწარმოებელი ქვეყანა.

მსოფლიოში ცნობილი 4000 ვაზის ჯიშიდან საქართველოში აღწერილია 530. აქედან შენარჩუნებულია 437-ზე მეტი. უძველეს ჯიშად ითვლება «Usachelauri». მისი ღვინის ერთი ლიტრის ფასი ყველაზე ძვირია ქართულ ღვინოებს შორის და იყიდება 90 დოლარად. გავრცელებულია რაჭა-ლეჩხუმში. ბუნების ცოცხალ ძეგლად ასევე ითვლება ვაზის ჯიში ხვანჭკარა, რომელიც მოყავთ რაჭა-ლეჩხუმის მხოლოდ ერთ სოფელში - ხვანჭკარაში. კახეთში თეთრი ღვინოებიდან ყველაზე

ცნობილია რქაწითელი, ხოლო წითელიდან საფერავი. ქართლში მოყავთ ჩინური (თეთრი), ხოლო წითელიდან თავკვერი, კაბერნე სოვინიონი და სხვ. იმერეთში თეთრი ღვინიდან ცოლიკოური, ციცქა, ხოლო წითელიდან ძველშავი. სამეგრელოში ოჯალეში (წითელი). გურიაში თეთრიდან ჩხავერი, ხოლო წითელიდან ალადასტური. ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ვაზის ჯიშები საქართველოს ენდემური ჯიშებია და სხვაგან არსად არ იზრდებიან.

ქართული ღვინო ისტორიით ერთ-ერთი უძველესია ევროპაში. დღეისთვის ნაპოვნი ყველაზე ადრეული ნიშნები მევენახეობისა და ღვინის წარმოებაზე მიუთითებს საქართველოში ღვინის კულტურის არსებობაზე დაახლოებით 7000 წლის წინ, რაც საქართველოს ღვინის სამშობლოს სტატუსს ანიჭებს.

მეღვინეობის განვითარების ისტორია

ქვემო ქართლის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილ იქნა ყურძნის წიპწები, რომელიც ძვ.წ. 7-6-ე ათასწლეულებს განეკუთვნება და ენეოლითური პერიოდით თარიღდება. მე-6-5 ათასწლეულებით ჩვენს ერამდე დათარიღდა ანაკლიის დიხა-გუმბაში აღმოჩენილი წიპწები, რის შედეგადაც დადასტურდა, რომ ჯერ კიდევ ნეოლითის დროს, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში იცნობდნენ ვაზის კულტურას და მას საკმაოდ დიდი როლი ეკავა ადგილობრივი მოსახლეობის სამეურნეო ცხოვრებაში. ასევე ნაპოვანია კულტურული ვაზის უშუალო წინაპარი – გარეული ვაზი-კრიკინა (უზურვაზი), რომელიც დღეს წითელ წიგნშიც არის შეტანილი. ეს კი იმის მაჩვენებელიც არის, რომ გარდა ვაზის კულტურისა, მევენახეობის კულტურამ აქ ყველა მისთვის დამახასიათებელი საფეხური გაიარა.

გარდა ამისა, საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილია ენეოლითის დროინდელი ძველისძველი მარანი, აქ ღვინის შესანახად გამოიყენებოდა უზარმაზარი, მიწით დაფარული თიხის ქვევრები. აგრეთვე აღმოჩენილია ოქროს, ვერცხლის, ბრინჯაოს ფიალები. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ალაზნის ველის სამაროვნები (ძვ.წ. III-II ათას.). ამ მხრივ ძალიან მდიდარია მტკვარ-არაქსის კულტურის ქართული კერები. გათხრების შედეგად აღმოჩენილია მცხეთის რაიონის მახლობლად (ბაგინეთში) სხვადასხვა კერამიკული ჭურჭელი, რომელიც თარიღდება ძვ.წ. IV-III ათასწლეულებით. ბორჯომში ნაპოვანია 11, ვარძიაში კი – 100-მდე ქვევრი, რომელთა შორის ერთ-ერთი იყო ორმაგკედლიანი, თერმოსის მსგავსი, რაც თავისთავად უნიკალური მოვლენაა.

ჩვენი მატერიალური მემკვიდრეობა აგრეთვე იცნობს: ყურძნის სასხლავ სპეციალური დანებს, ღვინის დასაწურ მოწყობილობებს, თიხის და ლითონის ჭურჭელს, სხვადასხვა ფორმისა და სახის სასმისებს, ღვინის დასაყენებელ და შესანახ ქვევრებს და სხვა. ეს კულტურული კერები მდებარეობენ, როგორც დასავლეთ, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე. კერძოდ: შულავერი, მცხეთა, თრიალეთი, ბიჭვინთა, ალაზნის ველი, მესხეთი და სხვა.

მეღვინეობის ამსახველი სხვადასხვა ორნამენტებიანი ჭურჭელია აღმოჩენილი სამთავისში, იყალთოში, ზარზმაში, გელათში, ნიკორწმინდაში, ვარძიასა და საქართველოს სხვა რეგიონებში.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია თრიალეთის კულტურა (ძვ.წ. III-II ათასწ.), სადაც უნიკალური ღვინის თასები, ბარძიმები, დოქები და სხვა სახის

ჭურჭელია აღმოჩენილი. მათ შორის გამორჩეულია ვერცხლის ცნობილი თასი, რომელზეც გამოსახულია რელიგიური რიტუალი, რაც ღვინის თანხლებით სრულდებოდა და საკმაოდ მასშტაბური უნდა ყოფილიყო ორნამენტული კომპოზიციის მიხედვით. აგრეთვე აღსანიშნავია, ოქროს თასი, რომელიც მოპირკეთებულია სხვადასხვა სახის პათიოსანი თვლებით. ასეთი ბარძიმები უმთავრესად ღვინის დასაღევად გამოიყენებოდნენ. ამაზე მიუთითებს მათ ზედაპირზე დალექილი ნარჩენებიც.

სრულიად ახლახან (2006 წ.) მცხეთასთან აღმოჩენილ იქნა "თამადის" პატარა ბრინჯაოს სკულპტურა, რომელიც ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისით დათარიღდა. ამ სკულპტურაში კაცის ქანდაკს ხელში უჭირავს ყანწი (ძველქართულად – ჯიხვი).

ვაზის კულტთან არის დაკავშირებული ქრისტიანობის გავრცელებაც საქართველოში. როცა წმინდა ნინომ, საკუთარი თმით ვაზისგან შეკრა ჯვარი და იმით უქადაგა ქართლოსის ნათესავთ ქრისტეს რჯული. საფიქრებელია, რომ ვაზის ჯვარი წარმართულ საქართველოშიც ღვთაებრივ სიმბოლოდ, საიდუმლოს ზიარად ითვლებოდა, რისი ჯვარად ქცევაც ერის სულიერების უმაღლეს ცოდნასთან ზიარების ნიშანი იყო. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს გარდა, არც ერთ ქრისტიანულ ქვეყანაში არ არსებობს "ვაზის ჯვრის კულტი".

საქართველოში ღვინის არსებობაზე წერილობითი ცნობები დაცულია ბერძნულ, სპარსულ და ქართულ წყაროებში.

ქსენოფონტე (ძვ. წ. V ს.) წერს, რომ კოლხების ღვინო "სურნელოვანი და საამო" იყო.

სტრაბონის (ძვ. წ. I ს.) ცნობით, იბერიაში ყურძენი ფართოდ გავრცელებული ყოფილა და ვაზის ისეთი მოსავალი მოდიოდა, მოსახლეობას მისი სრულიად მოხმარება არ შეეძლო.

პროკოფი კესარიელი (VI) გვიამბობს: "მესხები შრომის მოყვარენი არიან, მათ ბევრი ვენახი აქვთ და თავიანთი ღვინო მიაქვთ სხვადასხვა ქვეყნებში გასაყიდად". ეს ძალიან მნიშვნელოვანი ცნობაა, ვინაიდან ცხადი ხდება, რომ ძველ მესხებს ცხოველი სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდათ დამყარებული მეზობელ ქვეყნებთან და ადგილობრივი პროდუქტი ექსპორტზე იგზავნებოდა. გარდა ამისა, გემო ერთ-ერთი ყველაზე რთული გადასაადგილებელი პროდუქტია და, თუ სათანადოდ არ მოეპყარი მას, გაგიფუჭდება. აქედან გამომდინარე, გაკვირვებას აღარ იწვევს ის ფაქტი, რომ საქართველოში თერმოსის ტიპის ქვევრები არსებობდა და შესაძლოა მათი მეშვეობითაც ხდებოდა მსგავსი ტიპის ექსპორტიზაცია.

ქართველების ვაზისადმი სიყვარული მტრისთვისაც იმდენად კარგად იყო ცნობილი, რომ თემურ-ლენგმა საქართველოში თავისი მეხუთე ლაშქრობის დროს, ვაზის ამოძირკვა მთლიანად ერის განადგურებასთან გააიგივა. ამიტომ აწარმოა "ეკონომიკური ომი" საქართველოსთან და კახეთში ვაზი თავის ჯარს მთლიანად გააჩეხინა, თუმცა მიზანი განუხორციელებელი დარჩა და უდიდესი ზიანის მიუხედავად, ქართველმა გლეხმა არა თუ აღადგინა ვაზის კულტურა აღმოსავლეთ საქართველოში, არამედ ყველა ვაზის ჯიშის გადარჩენაც შეძლო.

მრავლის მეტყველებულია ის ფაქტიც, რომ შაჰ-აბასის დროს კახეთიდან ირანში ღვინო ხარკის სახით გაჰქონდათ, ეს იყო უპრეცედენტო მოვლენა იმ ეპოქისთვის და შაჰის კარზე ქართლ-კახურ ღვინო "ედემის სითხედ" იწოდებოდა.

ქართული ღვინის წარმოება, შენახვა, ტრადიცია, სადღეგრძელო

ქართველები ღვინოს ინახავენ და დღესაც ტრადიციულად ინახავენ ქვევრში. შენახვის და დაწურვის ეს მეთოდი ძირითადად გავრცელებულია კახეთში. ეს მეთოდი მდგომარეობს შემდეგში ყურძენს ათავსებენ ქვევრში და აჩერებენ ორი თვე. ქვევრი მზადდება თიხისაგან, აშრობენ და ცეცხლში გამოწვავენ, შემდეგ კი მიწაში ათავსებენ (ჩათხრიან) და თავს კარგად შეზეულილი თიხით ამოუქოლავენ, აჩერებენ რამოდენიმე თვეს იმისათვის, რომ ყურძენმა მიაღწიოს მომხიბლავ მწიფობას.

ქვევრიდან ამოღებული ღვინო დიდი პოპულარობით სარგებლობს. ქართულ სუფრაზე ის შემოაქვთ თიხის დოქებით და ზომიერად ასხამენ ორ პატარა ყანწში. ერთს მიართმევენ თამადას, ხოლო მეორეს – მის მოადგილეს. თამადა მნიშვნელოვანი დაფასებული და პატივსაცემი ადამიანია ტრადიციულ ქართულ სუფრაზე. ის სადღეგრძელოს წარმოიქმნის დროს ქმნის სასიამოვნო ატმოსფეროს, რა თქმა უნდა სადღეგრძელოების ლექსებითა და ბრძნული სიტყვებით გადმოცემის შემთხვევაში. იუმორის გრძნობა და ტრადიციული სადღეგრძელოების ცოდნა მას საშუალებას აძლევს ხალხს ელაპარაკოს წარსულზე, დღევანდლობაზე და მომავალზე. ვინც ამას შეძლებს, ის ითვლება კარგ თამადად და მას აჯილდოებენ სიტყვით „გაუმარჯოს“! თამადის მიერ წარმოთქმული პირველი ჭიქა (თასი) ისმევა მშვიდობაზე, მეორე შეკრების მიზეზზე და ა. შ.

ასეთია ქართული ვაზის ისტორია, ასეთია ქართული ღვინოს წარმოებისა და დამზადების ისტორია, ასეთია ქართველი თამადა და მისი ტრადიცია.

ლიტერატურა

1. ჯავახიშვილი ივ. ქართველი ერის ისტორია, თბ., 1965
2. Беридзе Г. Технология и энохимическая характеристика вин Грузии Тб., 1956
3. Абашидзе И. Чиаурели В. Лоладзе Г. Грузинское Вино Тб., 1989

ENDEMIC GRAPE VARIETIES OF GEORGIA, BIODIVERSITY, DISTRIBUTION, MEANING

Todua Vazha¹, Berikashvili D.², Tskvitaya S.³

¹ Sukhumi State University,

² Ministry of Corrections of Georgia,

³ Tbilisi Polytechnic University

Tbilisi, Georgia

Summary

As a rule, Georgia has never been referred to the wine-growing countries of the Old World. Viticulture and wine production began here much earlier, and now, Georgia with its unique varieties, ancient technologies and modern approach to business is close to becoming a real discovery for connoisseurs of wine from around the world.

From the 4000 varieties of grapes in Georgia, 530 have been described. Of these, more than 437 varieties have been preserved. The most ancient variety is "Usachelauri". Wine, obtained from this grape variety, is valued more expensive than all wines of Georgia. The cost of one liter of this wine is \$90. This grape variety grows only in one small village of Lechkhumi. Grapes are also growing successfully in other regions of Georgia. For example, in Kakheti from white grape variety "Rkatsiteli" and red "Saperavi" are much appreciated. In Kartli, the white grape variety is cultivated with the variety "Chinuri", red "Tavkveri" and "Cabernet Savina". In

Imereti of white grapes, the variety "Tsolikouri" and "Tsitska" is known, and from the red "Dzvelshavi". From the red grape variety of Samegrelo, Ojaleshi is very famous. In Guria, white wine is a sort of "Chkhaveri" wine, and "Aladasturi" from red wine.

Georgia is considered the birthplace of grapes, which has an 8000-year history. The listed grape varieties grow only on the territory of Georgia and therefore they are considered endemics.